

מפת ארץ-ישראל

חוברת מידע ופעילויות

[מהדורת ניסוי]

קרן קימת לישראל, האגף לחינוך ולנוער

הקדמה

למורה ולמדריך,

האגף לחינוך ולנוער של קק"ל שמח להגיש לכם את ערכת הפעילות הגיאוגרפית "מפת ארץ ישראל". מטרתה של המפה לאפשר היכרות חווייתית עם הגיאוגרפיה של ארץ ישראל, תוך דגש על פעילותה של קק"ל וחשיבותה. במפה מצוינים יישובים, חבלי ארץ, נחלים, פארקים, גושי יערות, ימים ומאגרי מים עיקריים, שנבחרו לצורך המחשה.

בחוברת, המצורפת לערכה, אנו מביאים מידע כללי, ממש על קצה המזלג, על אודות הנקודות שנבחרו לפעילות. מידע זה מיועד לשמש לכם כחומר עזר ובשום אופן אין להשתמש בו כמקור מידע יחיד. אנו מקווים, שהערכה תשמש לכם כלי ללימוד גיאוגרפיה, היסטוריה ואקולוגיה של ארץ ישראל וכי תעשו בה שימוש פורה ומהנה.

בברכה,

האגף לחינוך ולנוער, קרן קימת לישראל

אנחנו על המפה!

הצעות למגוון פעילויות המבוססות על שטיח מפת ישראל

מטרות הפעילות: היכרות עם הגיאוגרפיה של ישראל, בדגש על פעילות קק"ל וחשיבותה, על נושאי צינות אקולוגית, פיתוח בר-קיימא ו"ממטרד למשאב".

סוג הפעילות: פעילות משולבת.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד י"ב.

הזמן: בין שעה לשלוש שעות.

המקום: בשטח פתוח מחוץ לכיתה.

עזרים: שטיח מפת ישראל אילמת, דגלונים, כרטיסיות חידה, חוברת פעילויות ומידע, כלי כתיבה, דפים.

סל מונחים: מצפים, מאגרי מים, חבלי ארץ, ריאות ירוקות, יערות, ערים.

הערה: הפעילויות מסודרות לפי רמת קושי עולה ומחולקות לפעילויות כלליות ולפעילויות נושאיות.

פעילויות מבוא כלליות

פעילות 1: מיקומים

סוג הפעילות: מבוא גיאוגרפי.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד י"ב.

הזמן: כמחצית השעה.

הכנות: הכינו את הדגלונים ואת דף הפיתרון למפה מתוך החוברת.
מהלך הפעילות:

חלקו דגלון לכל אחד מהמשתתפים. הסבירו, שהנקודות שעל המפה מייצגות את מיקום הדגלונים. בקשו מכל משתתף בתור למקם את הדגלון שלו. ציינו, שניתן להיעזר במקרא שעל המפה ובסימוני הנקודות השונים. אם המשתתף צדק, שבחו את הידע שלו, שאלו אותו כיצד ידע למקם את הנקודה ואמרו כמה מילים על אודות הנקודה (אם הזמן מאפשר). אם המשתתף טעה – בקשו מהתלמידים האחרים לסייע לו וכוונו אותם ברמזים למיקום הנכון.

פעילות המשך: לאחר מיקום הדגלונים אפשר להמשיך לאחת מהפעילויות הבאות או להתמקד באזור מסוים על פי מיקום הסיוור או לפי קשר אישי של התלמידים לאזור.

פעילות 2: שלוש נקודות

סוג הפעילות: מבוא גיאוגרפי.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד י"ב.

הזמן: כשעתיים.

הכנות: חלקו את הדגלונים לקבוצות על פי הקטגוריות השונות. צלמו וגזרו מתוך החוברת את קטע המידע המתאים לכל דגלון וחלקו גם אותם. חלקו למשתתפים דפים וכלי כתיבה.

מהלך הפעילות:

בקשו מכל משתתף לצייר על הדף את מפת ישראל. לאחר שציירו, בקשו מהמשתתפים להציג את המפה שלהם והפנו את תשומת הלב לאי הדיוקים שנוצרו. הסבירו, שהפעילות נועדה לאפשר לתלמידים להכיר טוב יותר את המפה ואת המדינה שבה הם חיים.

כעת, חלקו את המשתתפים לשש קבוצות על פי הקטגוריות השונות במפה. תנו לכל קבוצה שלושה דגלים השייכים לקטגוריה שלה וקטעי מידע מתאימים מתוך החוברת. בקשו מכל קבוצה למקם את הדגלונים על פי קטעי המידע. קבוצה שתמקם נכונה את הדגלונים תזכה בנקודה. לאחר מכן, בקשו מכל קבוצה לבחור אחת משלוש הנקודות שלה ולהכין, על פי קטע המידע, זמריר (ג'ינגל) קצר המשכנע את הקהל בכך שזו נקודה שכדאי לו להגיע לבקר בה.

לסיום, ערכו הצבעה ושקללו את הנקודות מהשלב הקודם לקביעת הקבוצה הזוכה בתחרות.

פעילות 3: זוגות זוגות

סוג הפעילות: חידון זוגות תחרותי.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד י"ב.

הזמן: כשעה.

הכנות: הכינו את כרטיסיות החידה ואת הדגלונים. אם מספר המשתתפים קטן ממספר הנקודות, חשוב להוציא עוד בטרם הפעילות דגלונים וכרטיסיות מתאימים אלה לאלה.

מהלך הפעילות:

חלקו את התלמידים לשתי קבוצות – קבוצת הדגלונים וקבוצת הכרטיסיות. בקשו מכל אחד מקבוצת הדגלונים לקחת דגלון ומכל משתתפי קבוצת הכרטיסיות לקחת כרטיסיות חידה. כעת, הסבירו את המשימה: על חברי קבוצת הדגלונים לנסות למקם את הדגלון שקיבלו במקום המתאים ולנעוץ אותו על גבי המפה. על חברי קבוצת הכרטיסיות לפתור את החידות שקיבלו ולהציב את החידה ליד הדגלון הנכון. הזוג הראשון שיצליח לדייק בפיתרון החידה וגם במיקום יזכה בתחרות. לאחר סבב אחד החליפו בין הקבוצות (משתתף שקיבל דגלון יקבל כרטיסייה ולהיפך) וחזרו על המשחק שוב.

הערה: הוסיפו כמה מילים על אודות כל נקודה מתוך המידע שבחוברת, בהתאם לזמן ולדגשים הרלוונטיים לקבוצת הגיל ולאזור הפעילות.

פעילות 4: שלישיות

סוג הפעילות: משחק בקבוצות, בשלושה שלבים.

קבוצת הגיל: כיתות ז' עד י"ב.

הזמן: כשעתיים.

הכנות: חלקו את התלמידים לשתי קבוצות. חלקו שש כרטיסיות חידה לכל קבוצה והכינו ערמה מהכרטיסיות הנותרות במרכז. אם תרצו לקצר את הפעילות, ותרו מראש על קטגוריה מסוימת או על מספר כרטיסיות ודגלונים מתאימים מהקטגוריות הגדולות יותר.

מהלך הפעילות:

חלקו את התלמידים לשתי קבוצות והתחילו במשחק "שלישיות", שבו צריכה כל קבוצה להשלים כמה שיותר סדרות – קטגוריות מלאות, על פי הרשימה שבמקרא המפה האילמת (יש קטגוריות שבהן שלוש נקודות ויש שבהן יותר נקודות. היעזרו במקרא המפה). כל קבוצה בתורה תשאל את הקבוצה היריבה אם יש לה כרטיסייה השייכת לקטגוריה מסוימת. אם צדקה – תעבור הכרטיסייה הזו לרשותה. אם טעתה, תצטרך לקחת כרטיסייה מהקופה. לאחר שאחת הקבוצות הצליחה לאסוף את כל החידות מאחת הקטגוריות, עצרו את המשחק כדי לאפשר למשתתפים מאותה קבוצה לפתור את החידות. כל חידה שיפתרו תזכה אותם בדגלון, שאותו עליהם למקם על המפה. לאחר שמיקמו את כל הדגלונים מאותה קטגוריה, ימשיך המשחק ותינתן שוב הזדמנות לקבוצה היריבה. קבוצה שפתרה יותר חידות ומיקמה יותר דגלונים תנצח ותזכה בפרס.

פעילויות ממוקדות

פעילות 5: חבלי ארץ

סוג הפעילות: חידון תחרותי בשני שלבים.

קבוצת הגיל: כיתות ח' עד י"ב.

הזמן: כשעה.

הכנות: פעילות זו תעסוק רק בחבלי הארץ השונים. יש להפריד ולהשתמש רק בכרטיסיות ובדגלונים הרלוונטיים. בשלב שובר שוויון ניעזר רק בדגלוני היערות, המצפים והנחלים.

מהלך הפעילות:

חלקו את המשתתפים לשתי קבוצות. הקריאו חידה מתוך כרטיסיות החידה. הקבוצה שפתרה נכונה את החידה תזכה בכרטיסייה. הקבוצה המנצחת בשלב א' היא זו שזכתה במרב הכרטיסיות. כעת, התאימו דגלון לכל כרטיסייה. על פי הפתרונות שהתלמידים מצאו, אספו את הכרטיסיות וחלקו את הדגלונים שווה בשווה בין הקבוצות. בקשו מהמשתתפים למקם את הדגלונים על המפה: בשלב זה תזכה הקבוצה שמיקמה נכון יותר דגלונים מתוך הדגלונים שקיבלה.

אם יש שוויון בין הקבוצות, המשיכו במיקום הדגלונים של היערות, המצפים והנחלים. הקבוצה שתצליח למקם יותר דגלונים תנצח במשחק.

הערה: הוסיפו כמה מילים על אודות כל נקודה מתוך המידע שבחוברת, בהתאם לזמן ולדגשים הרלוונטיים לקבוצת הגיל ולאזור הפעילות.

פעילות 6: נחלים בכחול

סוג הפעילות: חידון תחרותי בשני שלבים.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד ט'

הזמן: כשעה.

הכנות: השתמשו רק בדגלונים, בכרטיסיות ובקטעי המידע הנוגעים לנחלים.

מהלך הפעילות:

מקמו יחד עם התלמידים את דגלוני חבלי הארץ על המפה.

הסבירו, כי הפעילות תעסוק בנחלי ישראל. שאלו: מה החשיבות של הנחלים? במה הם עוזרים לנו? מה הבעיות שעשויות להיווצר סביבם?

חלקו את המשתתפים לשתי קבוצות, לכל קבוצה חלקו חמש כרטיסיות חידה וחמישה דגלונים (ותרו על נחל אחד). הסבירו, שחידות הנחלים מקודדות לפי צופן "א-ת-ב-ש". בקשו מהמשתתפים לפתור את החידות ולהתאים דגלון לכרטיסייה.

כעת, חלקו את קטעי המידע המתאימים לכל פיתרון ובקשו מהמשתתפים למקם את הדגלונים בנקודות המתאימות.

הסבירו על מצב נחלי ישראל, על חשיבותו של שיקום נחלים ועל התפיסה האגנית לפיה פועלת קק"ל. הדגישו את נושא איכות המים והפיכתם של הנחלים המזוהמים ממטרד למשאב. הסבירו על פיתוח בר-קיימא וציונות אקולוגית בהקשר של הנחלים ומשק המים של ישראל.

הערה: ניתן לצרף לפעילות בכחול את כל קטגוריות המים שבמפה – גם ימים ומאגרי מים.

פעילות 7: יערות ופארקים בירוק

סוג הפעילות: חידון תחרותי בשני שלבים.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד ט'.

הזמן: כשעה.

הכנות: השתמשו רק בדגלונים, בכרטיסיות ובקטעי המידע הנוגעים לגושי היערות ולפארקים.

מהלך הפעילות:

מקמו יחד עם התלמידים את דגלוני חבלי הארץ על המפה.

הסבירו, כי הפעילות תעסוק ביערות ובייעור. שאלו: מה החשיבות של העצים והיערות שנוטעת קק"ל? במה הם עוזרים לנו? מה הבעיות שעשויות להיווצר סביבם?

חלקו את המשתתפים לשתי קבוצות, לכל קבוצה חלקו שלוש כרטיסיות חידה ושלושה דגלונים. בקשו מהמשתתפים לפתור את החידות ולהתאים דגלון לכרטיסייה.

כעת, חלקו את קטעי המידע המתאימים לכל פיתרון ובקשו מהמשתתפים למקם את הדגלונים בנקודות המתאימות.

הסבירו על הייעור בישראל ועל חשיבותן של הריאות הירוקות. הדגישו את נושא איכות הסביבה והסבירו על קיבוע פחמן, על פיתוח בר-קיימא ועל ציונות אקולוגית. הסבירו את משמעותה של טביעת הרגל האקולוגית ובקשו מהמשתתפים להיכנס לאתר הצעירים של קק"ל ולחשב כמה עצים הם צריכים לטעת כדי לפצות על טביעת הרגל שלהם.

פעילות 8: ערים ויישובים בחום

סוג הפעילות: חידון תחרותי בשני שלבים.

קבוצת הגיל: כיתות ה' עד י"ב.

הזמן: כשעה.

הכנות: השתמשו רק בדגלונים, בכרטיסיות ובקטעי המידע הנוגעים לערים ולמצפים. תוכלו להיעזר גם ב"קופסה כחולה" ולהשוות בין המפה שעל הקופסה למפה שפרוסה על הרצפה.

מהלך הפעילות:

מקמו יחד עם התלמידים את דגלוני חבלי הארץ על המפה.

הסבירו, כי הפעילות תעסוק בתפקידה של קק"ל לאורך ההיסטוריה. שאלו: מי מכיר את "הקופסה הכחולה"? מי יודע מה המשמעות של הנקודות המסומנות עליה וכיצד השתנו במשך השנים? ספרו מעט על הקמתה של קק"ל ועל תפקידה בגאולת אדמות.

חלקו את המשתתפים לשתי קבוצות, לכל קבוצה חלקו חמש כרטיסיות חידה וחמישה דגלונים. בקשו מהמשתתפים לפתור את החידות ולהתאים דגלון לכרטיסייה.

כעת, חלקו את קטעי המידע המתאימים לכל פיתרון ובקשו מהמשתתפים למקם את הדגלונים בנקודות המתאימות.

הסבירו על תפקידה של קק"ל ביישוב הארץ ובפיתוחה ועל השינוי שעבר עם הקמת המדינה. ספרו על הפעולות שקק"ל מבצעת להכשרת קרקעות לחקלאות ולהתיישבות ועל תכנית "נגב של צמיחה". הסבירו על אודות התפיסה של פיתוח בר-קיימא וציונות אקולוגית, על חשיבותו של פיתוח המתחשב בצורכי הדורות הבאים ועל הרעיון של תכנון אקולוגי והביאו דוגמאות עדכניות.

הצעות לפעילויות נוספות

משחק אישי

פרוש את הכרטיסיות על הרצפה סביב המפה. הקרא מתוך הדגלונים כותרת אחת בכל פעם. מודרך שהצליח למצוא את הכרטיסיה המתאימה לדגלון יקח אותה ויעמוד איתה בנקודה המתאימה על המפה.

משחק על זמן

הקצב זמן מדוד למיקום כל הדגלונים על המפה. קבוצה שתמקם נכונה את כל הדגלונים תנצח.

מסע ניצחון

פזר עם הקבוצה את הדגלונים על המפה. חלק את הקבוצה לשניים ובקש מנציג של כל אחת מהקבוצות (חייל) לעמוד בנקודה המשוערת ממנה הגיעו המודרכים לסיור. הקרא חידה המיועדת בכל פעם לאחת משתי הקבוצות. המודרכים יפתרו את החידה ויובילו את ה"חייל" שלהם על המפה לנקודה שזיהו בפיתרון. התייחס לדרך שה"חייל" עובר מנקודה לנקודה. במידה וטעו – ה"חייל" יחזור לנקודת ההתחלה. במידה וצדקו – יוכלו להוביל אותו הלאה. קבוצה שה"חייל" שלה דרך בהכי הרבה נקודות במפה – מנצחת.

נצחון בנקודות

הצב יחד עם המודרכים את הדגלונים על המפה. חלק את המודרכים לשתי קבוצות. תן לכל קבוצה בתורה כרטיסייה. במידה ופתרה נכונה היא זכאית לקבל את הדגלון אליה. קבוצה שקיבלה מספר רב ביותר של דגלונים ניצחה.

משחק בזוגות

חלק את הקבוצה לזוגות ותן לכל כרטיסיית חבל ארץ. בקש מכל חוליה לפתור את החידה ולעמוד על המפה בתוך חבל הארץ שלה. כל חוליה בתורה תציין בקול כמה שיותר מאפיינים של חבל הארץ שלה. החוליה שציינה את מספר המאפיינים הנכונים הגדול ביותר תנצח.

שאלות בונוס על אתרי קק"ל

11. איזה מרכז צפרות עולמי הקימה קק"ל בצפון? היכן הוא נמצא?
(אגמון החולה)
12. מנה שלושה פארקים של קק"ל המנציחים את זכרם של ראשי ממשלות ישראל.
(פארק גולדה, פארק רבין ופארק בגין)
13. איזה מאגר מים קולט את עודפי המים מהכנרת ומהירמוך?
(מאגר גשר)

1. מי היו "מושבות ההדרים" שקק"ל סייעה להקמתן במישור החוף?
(כפר סבא, רעננה והרצליה)
2. מה עושה קק"ל כדי לנצל את מי השטפונות בנגב?
(מקימה סכרים ומאגרים)
3. מה הוא לימן ובאיזה חבל ארץ ניתן לראות אותו?
(אגן סכור קטן המשמש ללכידת מי גשמים בנגב)
4. מהם ראשי התיבות מו"פ והיכן מפעילה קק"ל את תחנות המו"פ?
(מחקר ופיתוח, בכל הארץ)
5. מה שמו של היער הנטוע הגדול ביותר בגליל ומה ייחודו?
(יער ביריה, מבצע ההתיישבות המפורסם)
6. את אדמותיו של איזה עמק רכש עבור קק"ל יהושוע חנקין והיכן הוא נמצא?
(עמק יזרעאל)
7. באיזה נחל ששיקמה קק"ל משגשגת אוכלוסיית צבי מים? היכן הוא נמצא?
(נחל אלכסנדר)
8. איזה יער הוא הגדול בנגב? מה ייחודו?
(יער יתיר, שגשוגו באיזור צחיח במיוחד)
9. היכן נמצא פארק פל"א של קק"ל (רמז, מה ראשי התיבות שלו) ואיזה נחל חולף דרכו?
(פארק לכיש אשדוד, נחל לכיש)
10. באיזה גוש יערות גדול שכן בעבר מפעל לייצור שמן?
(יער בן שמן)

פתרונות לחידות

חבלי הארץ

1. שפלה

בין ההר למישור אני שוכנת
אדמתי – אדמת סחף מצוינת
דרכי הייתה השירה להר עולה

מי אני? **שפלה**

2. מישור החוף

לצד הים אני שוכב
על חולותיי רוצים כולם להתיישב
חלק גדול ממני כבר מכוסה גורדי שחקים לרוב

מי אני? **מישור החוף**

3. הרי יהודה וירושלים

האוויר כאן צלול כיין וגם הגפן משגשגת
מפה אפשר אל ים בלב מדבר להשקיף וגם לרדת
על ראשינו ככתר הבירה היחידה

מי אנחנו? **הרי יהודה**

4. מדבר יהודה

בצל הרים גבוהים הגשם לא יורד
יום המוות לבדו בשקט כאן עומד
מהר גבוה משקיפה המצדה

מי אני? **מדבר יהודה**

5. עמק בית שאן

בשבר הסורי-אפריקני אני שרוע
ובי עוברת דרך הבקעה
בקיץ חם בי כמו בתוך כבשן

מי אני? **עמק בית שאן**

6. ערבה

שמי כשם עץ מארבעת המינים
בי נפגשים ישראלים וירדנים
מדבר שחון אצלי שולט על כל גבעה

מי אני? **הערבה**

7. גליל עליון

שטחיי מכוסים בהרים תמירים
וביניהם עמקים עמוקים וצרים
נופיי נפרשים ממרומי הר מירון

מי אני? **הגליל העליון**

8. גליל תחתון

הריי נמוכים, ירוקים ויפים
מכוסים יערות אלונים ענפים
מדרום לבקעת בית הכרם אשכון

מי אני? **הגליל התחתון**

9. גולן

ממזרח לים כינרת בסלעים שחורים
אני משקיפה ומוקפת הרים
בקיץ תוכלו כאן לקטוף דובדבן
מי אני? **רמת הגולן**

10. כרמל

רכס הרים מתנשא מעל הים התיכון
במערותי חי פעם האדם הקדמון
הר ירוק תמיד שאל חוף משתפל
מי אני? **הכרמל**

11. הר החרמון

תמיד משקיף ומתנשא מעל כולם
ראשי לבן, אצפה רחוק אל הר וים
סלעי הגיר שלי חולשים על הצפון
מי אני? **הר החרמון**

12. נגב

אני מכסה יותר ממחצית משטח המדינה
מזג האוויר בי יבש כמעט כל השנה
כשהגשם סוף סוף מגיע – היזהר! אתה עלול בשיטפון להיסחף!
מי אני? **הנגב**

13. הרי שומרון

עלינו שכנה פעם בירת ישראל
והיום נמצאת כאן העיר אריאל
מעל הר גריזים שלנו אפשר לראות המון
מי אנחנו? **הרי שומרון**

14. עמק יזרעאל

על אדמתי הפורייה הנביאה דבורה שכנה
ואת אותה האדמה יהושע חנקין בעבור קק"ל קנה
אצלי תמיד יהיה מרגוע לעמל
מי אני? **עמק יזרעאל**

15. ים כינרת

צורתי צורת כלי נגינה יפה צלילים
ועל גליי צפו נוסעים בכל מסע גילי
עלי רבות כתבה רחל המשוררת
מי אני? **ים כינרת**

16. ים המלח

סביבי מדבר בלי בית, עץ או שיח
אני הוא ים מוזר בתוך מדבר צחיח
הנוף סביבי בהיר כמו משטחים של קרח
מי אני? **ים המלח**

17. הים התיכון

דרכי אפשר לשוט ואת הארץ לעזוב
מסביבי יש מדינות שונות ובתוכי איים לרוב
במרכז בין יבשות תמיד אשכון
מי אני? **הים התיכון**

18. עמק הירדן התחתון

בראשו של ים אני שוכן
את החום בי תוכלו רק בקושי לצנן
התמרים שגדלים בי ימתקו ללשון
מי אני? **עמק הירדן התחתון**

מצפים

19. מצפה גבולות

את אדמתי רכשה קק"ל בנגב הצחיח
קשה היה להאמין שכאן יישוב יצליח
אנשי "השומר הצעיר" הצליחו כאן מאוד
ושמו של המצפה בישראל נקרא – **גבולות**

20. מצפה רביבים

הבריטים לא רצו אותנו כאן
כשפרסמו את דבר "הספר הלבן"
אבל בנגב שוב אנחנו מתיישבים
ולמצפה נקרא הפעם – **רביבים**

21. מצפה בית אשל

ירדנו אל הנגב השומם
ורגע לא היה משעמם
היום נמצא שריד נטוש למקום שבו הנפנו דגל
פעם למצפה קראנו – **בית אשל**

נחלים

(חידות בצופן א-ת ב-ש)

22. נחל צין – נחל המט
23. נחל לכיש – נחל כלמב
24. נחל ירקון – נחל מגדפט
25. נחל תנינים – נחל אטמטמי
26. נחל פולג – נחל ופכר
27. נחל אלכסנדר – נחל תכלחטקג
28. נחל קישון – נחל דמבפט
29. נחל פארן – נחל ותגט
30. נחל הבשור – נחל צשבפג
31. נחל חדרה – נחל סקגצ
32. נהר הירדן - נהר צמגקט

ערים

חידות קצרות

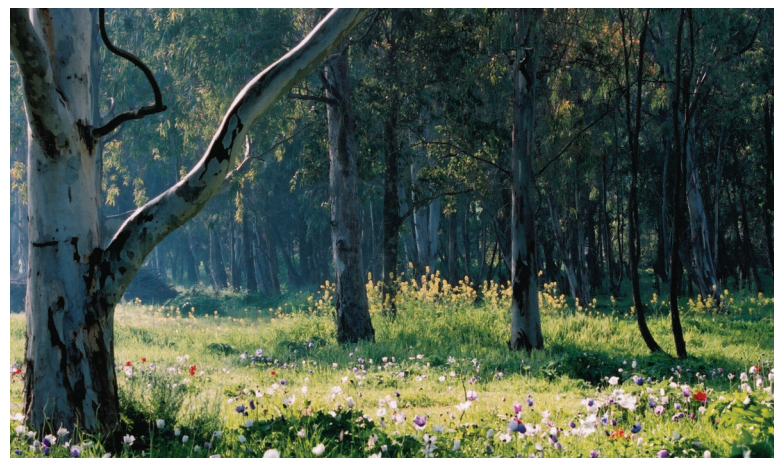
42. האצילה שבערים שוכנת בין הרים (ירושלים)
43. קרויה מקור המים השביעי במדבר (באר שבע)
44. עיר לבנה ללא הפסקה (תל אביב)
45. בין ההר הירוק לים הכחול (חיפה)
46. עיר הקודש של חכמי הגליל (צפת)
47. משכשכת במים בין נוצרים ליהודים (טבריה)
48. עיר האבות (חברון)
49. עיר הגובלת בשתי ארצות שכנות (אילת)

יערות, מאגרים ופארקים

חידות ציורים

33. בן שמן: בן + (ציור בקבוק שמן)
34. יער ביריה: ציור יער + (ציור אביר-א) + יה
35. יער יתיר: (ציור יעל, ל=ר) (ציור בית-ב) + יר
36. פארק גולדה: (ציור מרק, מ=פא) (תמונה של גולדה מאיר)
37. פארק עדולם: (ציור חרק, ח=פא) עד + (ציור עולם-ע)
38. אגמון החולה: אג (ציור לימון-לי) ה (ציור חולה)
39. מאגר גשר: מא (ציור גרף-פ) (ציור גשר)
40. מאגר עמק חפר: מ(ציור אגם, מ=ר) ע(ציור מקל-ל) (ציור ספר, ס=ח)
41. מאגר הבשור: (המספר מאה-ה) (ציור גרזן-זן) הב(ציור שורה-ה)

פתרון המכה

מספר	תשובה
26.	נחל פולג
27.	נחל אלכסנדר
28.	נחל קישון
29.	נחל פארן
30.	נחל הבשור
31.	נחל חדרה
32.	נהר הירדן
33.	יער בן שמן
34.	יער ביריה
35.	יער יתיר
36.	פארק גולדה
37.	פארק עדולם
38.	אגמון החולה
39.	מאגר גשר
40.	מאגר עמק חפר
41.	מאגר הבשור
42.	ירושלים
43.	באר שבע
44.	תל אביב
45.	חיפה
46.	צפת
47.	טבריה
48.	חברון
49.	אילת

מפת אילמת פתרון

מידע << חבלי הארץ

הרי יהודה

אזור הררי במרכז ארץ ישראל, שהוא נחלתו של שבט יהודה ונקרא על שמו. האזור משתרע מהר "בעל חצור" ועד לבקעת באר שבע בדרום. ההרים בנויים בעיקר מגיר ודולומיט וביניהם שכבות רכות של חוואר וחרסיות, שיוצרים יחד את נוף הטרסות המדורג. האקלים באזור הוא ים-תיכוני, והחורש הטבעי, שכיסה את רובו בעבר, נפגע קשות מכריתה, מרעייה ומשרפה. האזור ההררי משופע ביערות נטע האדם ובחורש טבעי - 70% משטח זה מכוסה ביער.

היערות והשטח הפתוח בהרי יהודה הם אחת הריאות הירוקות החשובות של תושבי מרכז הארץ בכלל ותושבי ירושלים בפרט. בשנת 1950, ביוזמתו של יוסף וייץ, מנהל הקרן קימת לישראל, החלה הקמתם של יישובים כפריים מסוג חדש, אשר כונו "כפרי עבודה". יישובים אלה הוקמו באזורי ההר, שהיה צורך ליישבם מטעמים ביטחוניים ולאומיים. קק"ל העסיקה את ראשוני המתיישבים ביישובים אלו בהכשרת קרקע ובייעור, ובכך היוותה באותה עת גם מקור פרנסה עיקרי לתושבי המקום וגם מקום מפגש המקרב את העולים השונים אל הוותיקים.

מישור החוף

מישור החוף הוא חבל ארץ מישורי בארץ ישראל, המשתרע לאורך חוף הים התיכון, מגבול הצפון (מישור החוף הצפוני) בראש הנקרה ועד לגבול מצרים בדרום (מישור החוף הדרומי), ברצועת עזה.

מישור החוף משתרע לאורך חוף הים התיכון ובו נמצאת רוב אוכלוסיית ישראל. האדמה המכסה את האזור מכונה "אדמה קלה" – רכסי כורכר, שנוצרו מחולות נודדים שהתייצבו או אדמת חמרה אדמדמה, שבמשך שנים ארוכות נחשבה בלתי מתאימה לחקלאות. רק במאה ה-18 גילו תושבי יפו, שדווקא אדמת החמרה מתאימה, בעיבוד נכון, לגידול פרי הדר. לאחר מלחמת העולם הראשונה, קק"ל סייעה רבות להקמת "מושבות ההדרים" – כפר סבא, רעננה והרצליה. הביצות, שכיסו חלקים נרחבים מהאזור, הרתיעו את האנשים מלהתיישב בו, ועיקר היישוב התרכז סביב ערי הנמל. למרות זאת, בשנת 1925 רכשה קק"ל את אדמות עמק זבולון סמוך למפרץ חיפה ושנתיים לאחר מכן את אדמות עמק חפר.

השפלה

אזור המעבר בין מישור החוף להרי יהודה. השפלה בנויה בעיקר מסלעי קירטון רכים, המכוסים קרום גירני קשה המכונה "נארי". רוב האזור מכוסה בחורש ים-תיכוני ועולם החי שבו מגוון. בתקופת התנ"ך היה האזור תחת שליטת עמים שונים והיה תמיד נתון למאבקים. אזור השפלה תפס חלק חשוב בתקופת מרד בר כוכבא. בשלב מסוים של המרד הייתה למורדים שליטה מלאה ביהודה ובשפלה. כיום, הערים המרכזיות בשפלה הן: רמלה, נס ציונה, רחובות ובית שמש.

באזור השפלה הוקמו מספר פארקים ויערות המהווים אתרי נופש פעילים לתושבי המדינה. אחד הגדולים שבהם הוא "פארק בריטניה", שהוקם על ידי קק"ל בשנות ה-50 של המאה ה-19, בסיוע יהודי קהילת בריטניה. באזור זה נמצא גם אחד מגושי היערות הגדולים והוא יער בן שמן, המכונה גם "הריאה הירוקה" של מחוז גוש דן. יער בן שמן, שאדמותיו נקנו בשנת 1905, הוא בכור יערות קרן קימת לישראל. שלוש שנים מאוחר יותר החלו לנטוע במקום עצי זית לזכרו של בנימין זאב הרצל.

עמק בית שאן

בקעה נמוכה, השוכנת בשבר הסורי-אפריקאי, וגבולותיה הרי הגלבוע במערב, נהר הירדן במזרח, רמות הגליל התחתון בצפון ועמק הירדן בדרום. האקלים באזור חם ולח מאוד בחודשי הקיץ. ההתיישבות באזור החלה עם הקמת בית שאן העתיקה, שחפירותיה המרהיבות פתוחות לקהל המבקרים. בתקופת האימפריה העות'מאנית עברה בבקעה "רכבת העמק", חלק ממסילת הרכבת החיגאזית, שקישרה בין חיפה לצמח ומשם לדמשק שבסוריה. "תחנת נהריים", שעל קו הרכבת, נושאת בתואר השיא – תחנת הרכבת הנמוכה ביותר בעולם, 246 מטר מתחת לפני הים.

מדבר יהודה

פירוש המילה "מדבר" במקרא הוא "מקום שבו יוצאים למרעה עם הצאן". ההגדרה הבוטנית של מדבר היא: שטח שכ-10% ממנו מכוסים בצמחייה. "מדבר בצל גשם" מתייחס למשמעות השם "מדבר" בצורה שונה: המושג מתייחס לעובדה, שהאזור נמצא בין שני אזורים גבוהים (עבר הירדן והרי יהודה), שבהם יורדות כמויות גדולות של גשם. כשהעננים מגיעים לאזור מדבר יהודה הם מתחממים כתוצאה מהפרשי הגבהים הקיצוניים ולכן כמות המשקעים באזור נמוכה. אזור המדבר משתרע ממזרח להרי יהודה, בינם לבין בקעת ים המלח. במזרח תחום המדבר על ידי מצוק ההעתקים, שבין סלעיו מתחתרים נחלים מהיפים בארץ.

בתקופת הסתיו והחורף נתון האזור לשיטפונות מרובים. לאורך ההיסטוריה היה האזור הקשה מפלטם של מורדים ונמלטים, החל בדוד המלך, שנמלט משאול, וכלה בניזירים המתבודדים של התקופה הביזנטית. יישוב הקבע המרכזי באזור היה עין גדי, שבו עסקו בגידול האפרסמון. עם קום המדינה היה האזור תחת שליטה ירדנית והוא שוחרר רק במלחמת ששת הימים.

הרי שומרון

חלק מרכס ההרים המרכזי של ארץ ישראל, הנקרא על שם העיר שומרון, ששימשה כבירת ממלכת ישראל. בתקופת התנ"ך היה האזור צומת בעל חשיבות רבה. לאחר הגליית תושבי האזור, אוכלסה העיר בבני דת השומרונים. כיום, נמצאות בחבל ארץ זה הערים הערביות הגדולות שכם, קלקיליה, טול כרם וג'נין, וכן יישובים יהודיים שונים ובראשם העיר אריאל.

הנגב

אזור מדברי, המכסה יותר ממחצית שטחה של מדינת ישראל. גבולו הצפוני נקבע על פי כמות המשקעים הממוצעת – הקו שבו יורדים בממוצע 200 מ"מ מי גשם בשנה. בחלקו הצפוני נמצאת בקעת באר שבע, במרכז - אזור הר הנגב ורמת הנגב ובדרומו - הרי אילת. הערבה תוחמת את אזור הנגב ממזרח. רוב נחלי הנגב הם נחלי אכזב, אשר בהם זורמים מי שיטפונות בעונת הגשמים. העיר באר שבע נחשבת לבירת הנגב והיא העיר הגדולה באזור.

מדינת ישראל אינה משופעת במקורות מים. בעבודתה בנגב תורמת קק"ל את חלקה להעשרת משק המים בישראל ולהרחבת האפשרויות להתיישבות, לחקלאות ולתיירות. בעשור הראשון להקמת המדינה הייתה קק"ל שותפה בתכנון קו המים ירקון-נגב, שנחנך בשנת 1955, והחל להוביל את מי המוביל הארצי בשנת 1964. מאז שנות ה-90 (של המאה הקודמת) פועלת קק"ל באזור במסגרת תכנית "נגב של צמיחה". הקמת מאגרי מים הלוכדים את מי השיטפונות ומחדירים אותם למי התהום היא רק אחד מהצעדים, שנועדו לפתח את הנגב וליישבו. בנוסף לכך, פיתחה קק"ל את גידול הפרדסים באזור, שנדד ממישור החוף לאזור הנגב המערבי (בעיקר בחבל הבשור).

במסגרת פעולות קק"ל לדחיקת המדבר הוכשרו לימנים לנטיעות בצדי הדרכים בנגב. לימן הוא כינוי לאגן סכור קטן, המשמש לאיגום מי גשם באזורים בעלי אקלים צחיח. בקרקעיתו נוטעים חורשות קטנות כדי לגוון את הנוף. השם לימן מקורו ביוונית (limen) ומשמעו "נמל" – מקום נמוך שבו נקווים המים. הלימנים משמשים למספר מטרות: מרעה וצל לצאן; מקום שהייה ללהקות ציפורים נודדות; מקום מנוחה לחיילי צה"ל במהלך אימונים; חינוכי נופש למטיילים. בלימנים הנגישים הציבה קק"ל שולחנות פיקניק ואשפתונים לרווחת המטיילים.

הערבה

עמק צר וארוך, המשתרע מדרום ים המלח ועד מפרץ אילת ומפריד בין הרי אדום להר הנגב. דרך הערבה עובר הגבול בין ישראל וירדן. זהו אזור יבש ומדברי ומקורות המים בו מועטים. בעת העתיקה שימשה הערבה כאזור מעבר, דרכו הוליכו דרכי הבשמים הנבטיות מחצי האי ערב אל הים. החקלאות המתוחכמת והמשגשגת כיום בערבה הצחיחה היא במידה רבה תוצאה של תחנות המחקר והפיתוח (מו"פ) החקלאי, שקק"ל שותפה להפעלתן.

תחנות מחקר ופיתוח (מו"פ) עוסקות בפיתוח גידולים חדשים ובביצוע שיפורים טכנולוגיים בגידולים קיימים. תחנות המו"פ מסייעות לחקלאים בנגב ובגליל לעמוד בתחרות עם שווקים שמעבר לים ולשפר את רווחיותם הכלכלית. הערבה היא דוגמה מוכרת בזכות הייצוא החקלאי המתקדם שלה, המשתמש בשיטות גידול אקולוגיות: הדברה ביולוגית והשקיה במים מליחים. כל אלה הם פרי מחקר מאומץ של תחנת הניסויים, המחקר והפיתוח ערבה תיכונה - תחנת "יאיר", אחת משלוש תחנות מחקר, המופעלות על ידי "מרכז מחקר ופיתוח ערבה" (שלוחה של המכון לחקר המדבר באוניברסיטת בן-גוריון) בסיוען ובמימון של קרן קימת לישראל, קרן יק"א ומועצת הצמחים.

הגליל התחתון

חלקו של הגליל הנמצא צפונית לבקעת בית הכרם נקרא "הגליל התחתון". הריו מעוגלים יותר ופסגותיהם נמוכות מאלה של הגליל העליון (סביב 500 מטר). בחלקו הגדול מכוסה האזור ביערות אלונים. במלחמת העצמאות נכבש אזור הגליל במסגרת "מבצע חירם". מאז נעשה מאמץ עיקש ליישבו ביהודים ולהשיג בו רוב יהודי. בשנות ה-80 (של המאה הקודמת) החלה תכנית התיישבות במצפים בגליל, אשר נועדה למשוך אוכלוסייה צעירה לעשרות יישובים חדשים.

אחד הפרויקטים הגדולים ביותר שמבצעת קק"ל כיום באזור זה הוא הולכת מי קולחין מאזור טבריה ומאזור נצרת אל מאגר שרונה בגליל התחתון. המאגר יקלוט ארבעה מיליון קוב בשנה ויהיה מאגר מי החקלאות הגדול ביותר במדינה. הגליל נחשב כעתודת השטחים הפתוחים של מדינת ישראל.

הר הכרמל

רכס הרים המשתרע מצפון הרי שומרון ועד למפרץ חיפה. גובה הפסגה הגבוהה כ-525 מטר מעל פני הים. צורתו משולשת והוא תחום בין עמק יזרעאל, עמק זבולון, מישור החוף ורמות מנשה. הכרמל הוא סמל ליופי ולהדר מאז ימי קדם ומכונה "ההר הירוק תמיד" על שום החורש הים-תיכוני המכסה את מורדותיו. יש הגורסים, שמקור השם "כרמל" הוא צירוף המילים כרם ואל. למעלה מ-80 אלף דונם משטח הכרמל הוכרזו כגן לאומי, מתוכם כ-24 אלף דונם הם שמורות טבע. מפעלים לאקלום ושחרור חיות בר בכרמל, דוגמת ה"חי-בר", מיועדים להשיב למקום אוכלוסיות נכחדות של בעלי חיים שחיו בעבר באזור זה, כמו הנשרים והיחמורים. מאז תקופת האדם הקדמון הכרמל מיושב ובו התרחש העימות בין אליהו הנביא לנביאי הבעל, כפי שמסופר בתנ"ך.

קרן קימת לישראל נטעה באזור כ-30 אלף דונם יער, התקינה בהם חניונים ודרכי נוף, מטפחת ומטפלת בשטחים נרחבים של חורש טבעי באזור.

הגליל העליון

חלקו של הגליל הנמצא צפונית לבקעת בית הכרם נקרא "הגליל העליון". זהו חבל ארץ הררי, המורכב מרכסי הרים גבוהים ועמקים צרים ועמוקים. הפסגה הגבוהה בו משתייכת להר מירון. הגליל העליון, שהריו גבוהים, היה לאורך כל ההיסטוריה מיושב פחות מאשר הגליל התחתון. מתקופת החשמונאים ואילך החל הגליל העליון להפוך מוקד של קנאות יהודית. הערים צפת וטבריה היו מוקד עלייה לרגל והפכו ערים יהודיות ברובן. ב-1882 הוקמה ראש פינה ואחריה יסוד המעלה – יישובים יהודיים ראשונים בגליל.

בי"א באדר שנת 1946 עלו חניכי תנועות נוער, פועלים וחיללים משוחררים ליישוב ביריה שבגליל, שאדמתו אדמת קק"ל, כנגד רצונם של הבריטים. היה זה אחד ממבצעי ההתיישבות המפורסמים ביותר בתקופה שלפני קום המדינה.

כיום, יער ביריה הוא יער נטע אדם הגדול בגליל. במרכז היער עומדת מצודת ביריה, אתר המסמל את מאבקו של העם היהודי להתיישב על אדמתו. במלחמת הלבנון השנייה נפגע האזור ושוקם מחדש על פי עקרונות הפיתוח בר-קיימא: העיקרון האקולוגי, החברתי-תרבותי, הכלכלי והבין-דורי. משמעות הדבר היא - שמירה על משאבי היער לטובת הדורות הבאים, טיפוחם תוך התבססות על תהליכי חידוש טבעי וניהולם כך שיתמכו הן במגוון מיני הצומח ובעלי החיים והן בקהילה ובחברה.

הגולן

רמה גבוהה ושטוחה בצפון הארץ, בין הר החרמון בצפון ונהר הירמוך בדרום, שבה עובר הגבול בין ישראל לסוריה, אשר נקבע במהלך מלחמת ששת הימים ואחר כך במלחמת יום כיפור. הנחלים הרבים ברמת הגולן מספקים כשליש ממי הכינרת. אוכלוסיית הגולן מורכבת מיהודים, ערבים, דרוזים וצירקסים. האקלים ים-תיכוני והקרע ברובה היא תוצאה של פעילות געשית עתיקה באזור.

ים כינרת

אגם מים מתוקים המספק כשליש מצריכת המים לשתייה ולחקלאות בישראל. זהו אגם המים המתוקים הנמוך ביותר בעולם, הנמצא 210 מטר מתחת לפני הים. גובה פני המים משתנה בהתאם למאזן בין כמות הגשמים השנתית, השאיבה מהכינרת וההתאדות ממנה. עומקה המרבי של הכינרת 43 מטר ושטחה 165 קמ"ר. המים הזורמים אל הכינרת מנהר הירדן ומנחלי הצפון נשאבים ממנה על ידי המוביל הארצי. לפני קום המדינה הוקמו באזור הכינרת החווה החקלאית הראשונה – "חוות כינרת" וכן "אם הקיבוצים" – קיבוץ דגניה. סלילת המקטע הראשון של שביל האופניים סובב הכינרת הושלמה על ידי קק"ל ב-2008. השביל מתחיל בקיבוץ מעגן ומתוכנן להגיע עד חוף שיזף-רוחם. הקטע שנסלל הוא חלק מתכנית ארוכת טווח להקפת הכינרת לאופניים ולהולכי רגל. השביל מתפתל בין שדרות עצים שהופכים את חוויית הרכיבה, או ההליכה ברגל, לספורט בטוח המשולב בטיול יפהפה בטבע.

הר החרמון

ההר הגבוה ביותר בתחום מדינת ישראל, השוכן על גבולה הצפוני. גובה הפסגה הגבוהה ביותר של ההר, הנמצא בתחומי ישראל, הוא 2,236 מטר מעל פני הים. החרמון מתאפיין באקלים קיצוני, הנע מטמפרטורה סביב נקודת הקיפאון בחודשי החורף לכ-30 מעלות בקיץ. החרמון בנוי כרכס צר וארוך של סלעי גיר (חלק מרכס הרי מול הלבנון) והוא מושלג בתקופת החורף. רוב שטחו של ההר בישראל הוכרז כשמורת טבע. בשמורה ניתן למצוא עצי אלון מצוי מן הגדולים בארץ וכן צומח וחי ייחודיים להרים גבוהים.

הים התיכון

הים התיכון נמצא בין היבשות אפריקה, אירופה ואסיה, ומחובר לאוקיינוס האטלנטי במערב, לים השחור במזרח ולים סוף בדרום. עיקר ההבדל בין האוקיינוס לים התיכון מתבטא בכך, שהים התיכון הוא ים שקט בדרך כלל, גליו נמוכים ומחזורי הגאות והשפל שבו חלשים יחסית. לאורך ההיסטוריה שימש הים התיכון עורק תחבורה משמעותי להעברת סחורות וחיבר בין בני התרבויות השונות שחיו לחופיו. בים שמול חופי ישראל הדגה מועטה בגלל זרימה חלשה יחסית של מי גשמים, העשירים בחומרי סחף מזינים. נמל הדייגים הקטן ביפו שימש את המגיעים לישראל עד תחילת המאה ה-20. לאחר מכן ועד אמצע שנות ה-50 היה נמל תל אביב פעיל. בחיפה תפקד הנמל מאז המאה ה-14 לפני הספירה. הנמל החדש בחיפה נפתח בשנות ה-30 ושימש את הבריטים במלחמת העולם השנייה. את נמל אשדוד חנכה מדינת ישראל בשנת 1966 ובשנת 2000 נפתח באשדוד נמל חדיש ומשוכלל מבין כל הנמלים שבישראל.

ים המלח

ימה מלוחה בשולי מדבר יהודה, השוכנת לאורך השבר הסורי אפריקאי. חופי ים המלח הם המקום היבשתי הנמוך בעולם ומליחות המים שנייה רק לאגם אסאל בג'בוטי ועומדת על כ-34%. סביב ים המלח ניטש מאבק תמידי בין שלושה תחומים: תחום התעשייה – מפעלי ים המלח שואבים את מימיו לבריכות אידוי ומפיקים מהם מינרלים ומלחים שונים; תחום התיירות – מלונות פורחים ומשגשגים במקום וכן מפעלי קוסמטיקה, שהתמחותם בתחומי המרפא והספא ולהם שם עולמי; תחום שמירת הטבע – בהיותו יחיד בעולם, ולאור ריבוי העניין בו, אזור ים המלח נתון למאבקי שימור בלתי פוסקים. מפלס מי ים המלח נמצא בירידה, ומאז שנות ה-70 (של המאה הקודמת) ירד בכ-20 מטר כתוצאה משאיבה ממי הירדן, שימוש תעשייתי ותיירותי במים וכן התאיידות טבעית. כיום, נתון ים המלח לסכנת היעלמות מוחלטת ושטחו מצטמצם והולך. אחד הפתרונות המוצעים להתייבשות הים הוא "תעלת הימים", שתעביר לים המלח מים מהים התיכון. כדאיותו של הרעיון נבדק עתה מחדש לאחר שנגז בעבר.

עמק יזרעאל

עמק גדול ופורה, השוכן בין הגליל התחתון בצפון להרי שומרון בדרום. לאורך ההיסטוריה, נחשבו אדמות העמק לאדמות הפוריות ביותר של הארץ. באדמת עמק יזרעאל עיבד נבות את כרמו, ליד ארמון אחאב, שחשק בו לעצמו. בשנת 1891 החל יהושע חנקין לרכוש את אדמות העמק בעבור קק"ל על אף האיסור שהוציאו העות'מאנים על עלייה יהודית. במשך שנים רכש חנקין עוד ועוד אדמות וגאל את העמק מידי זרים, כדי ליישבו ולמלאו עבודה חקלאית יהודית. כיום, החקלאות בעמק יזרעאל פורחת ונמצאים בו יישובים מכל הסוגים – מושבים כנהלל, קיבוצים כעין חרוד, ועוד.

עמק הירדן התחתון

עמק המשתרע בין צפון ים המלח לבין בקעת בית שאן, ובמרכזו עובר השבר הסורי אפריקני וזורם נהר הירדן. האקלים בעמק הירדן התחתון הוא יבש וחם מאד. בעמק, שנכבש במהלך מלחמת ששת הימים הוקמו בעיקר יישובים חקלאיים. אספקת המים ליישובים אלה נעשית באופן נפרד מהמערכת הארצית בשל תנאי השטח הקשים. מאגר חשוב באזור הוא מאגר תרצה, המצוי בשפך נחל תרצה אל נהר הירדן.

מידע << נחלים

נחל תנינים

נחל איתן באורך של 25 ק"מ, שזורם מרמת מנשה אל הים התיכון ונשפך לים סמוך לקיבוץ מעגן מיכאל. מערכת סכרים ותעלות וכן אמת מים מהתקופה הרומית ביזנטית, שעברה בסמוך לנחל, שימשה להובלת מים לעיר קיסריה, להשקיה ולהפעלת טחנות קמח. בימי קדם שכנו במי הנחל ובביצת כבארה הסמוכה תנינים, שהקנו לנחל את שמו. באזור הנחל נמצאים מפעלי התיישבות מראשית המאה ה-20: ייבוש ביצות כבארה ומפעלי התיישבות וחקלאות של הברון רוטשילד. מפעל המים העתיק וטחנות הקמח שוקמו ברובם על ידי המשרד להגנת הסביבה, וב-2004 הוקם אגם, שמטרתו להפעיל את כל מתקני המים העתיקים, שכיום ניתן לראות את חלקם בפעולה.

נחל פולג

נחל, שתחילתו ליד קיבוץ רמת הכובש, והוא נשפך לים צפונית למכון וינגייט (בתחומי העיר נתניה). שפך הנחל עובר בפרצה המפלגת את גבעות החול ונקראת "שער פולג". בפרצה, שנחפרה כנראה במאה ה-19 לפני הספירה, עובר כיום אפיקו של נחל פולג. פרצה זו הקנתה לנחל את שמו בעברית ובערבית, וגם הצלבנים קראו לו "נחל הסלע המבותר". בתקופה הכנענית תל פולג הייתה עיר מבוצרת וייתכן שפרצת שער פולג נחפרה במקור כחפיר הגנה על העיר העתיקה. כריית כורכר בשנות ה-50 הרסה חלקים גדולים מהתל.

חלקו של הנחל אכזב וחלקו איתן. חלק מהמים המוזרמים בו מגיעים מיובלים שונים הקולטים שפכים תעשייתיים ומי יוב ממוקורות שונים. לאחר בדיקות שחשפו איכות מים ירודה מאוד הוחלט, לאחרונה, להירתם לשיקומו של נחל פולג.

נחל לכיש

נחל באורך של כ-70 ק"מ המנקז את מערב הר חברון ונשפך לים ליד אשדוד. רובו של הנחל אכזב, למעט קטעים קצרים הניזונים ממי מעיינות. לאורך הנחל בעלי חיים כנוטריות ועופות מים שונים וכן צמחיית נחלים מגוונת. הנחל סבל במשך שנים מזיהום קשה ומנהלת הנחלים, בראשות קק"ל, שיקמה אותו והקימה על גדותיו את פארק פל"א – פארק לכיש אשדוד. הנחל הפך לפינת חמד ירוקה, רצופה במוקדי פעילות ובילוי לכל המשפחה. סביב הנחל נבנו סככות עץ ופינות ישיבה, מדשאות ירוקות ושבילי הליכה.

נחל הירקון

נחל באורך של כ-28 ק"מ, שהיה בעבר בעל הספיקה הגבוהה ביותר מבין נחלי מישור החוף. במשך ההיסטוריה נשאבו מימיו לחקלאות והפעילו גלגלי טחנות קמח שנבנו לאורך האפיק. בשנות ה-30 הקימו הבריטים את מפעל ירקון – ירושלים, שבמסגרתו נשאבו מים ממקורות הירקון לירושלים דרך שער הגיא. בשנת 1955 החל "מפעל ירקון – נגב", שמטרתו לספק מים לתושבי הנגב ממקורות הירקון. בשנות ה-60 נשאבו כמעט כל מימיו של הנחל במסגרת מפעל זה ובמקביל התרחשה תנופת בנייה אדירה סביבו והנחל הזדהם והפך למפגע תברואתי קשה. בסוף שנות ה-80 הוחלט על שיקום הנחל. כיום, חלקו העליון של הירקון משוקם ולאורכו אתרים היסטוריים וארכיאולוגיים. חלקו המרכזי המזוהם התפרסם לאחר אסון המכבייה וחלקו התחתון מהול במים ומזדהם לסירוגין כתוצאה מזרימות מהחלק המרכזי.

נחל פארן

הנחל האכזב הגדול ביותר בישראל. אורכו כ-150 ק"מ ואגן הניקוז העצום שלו מתחיל ברמות הגיר של מדבר סיני במצריים. הנחל נשפך אל תוך נחל הערבה. בחודשי החורף אוסף הנחל מי גשמים מכל שטח הניקוז ונוצרים בו שיטפונות עזים, החוצים את כביש הערבה וממלאים את הגבים לאורך האפיק.

נחל צין

הנחל האכזב השלישי בגודלו אחרי נחל פארן ונחל הערבה. אורכו כ-120 ק"מ והוא מנקז את אזור הר רמון לערבה מדרום לים המלח דרך אזור שדה בוקר. בימות הגשמים מתרחשים בנחל שיטפונות עזים. בין המעיינות שלאורך הנחל נמצא עין עבדת היפהפה.

נחל חדרה

נחל המנקז את צפון מערב הרי שומרון ושפלת החוף, נשפך לים דרומית לתחנת הכוח "אורות רבין" הסמוכה לחדרה. אורכו 50 ק"מ. עוד במאה ה-19 החלו לנקז את הביצות שסביב הנחל במטרה להילחם בקדחת. מי המעיין עין ארובות שבנחל עירון, הערוץ המרכזי המתנקז לנחל חדרה, נתפסו על ידי המתיישבים החל משנות ה-20 והנחל הפך אכזב. את מקום מי המעיינות תפסו מי שפכים – ניקוז חקלאי, קולחין ועודפי בריכות דגים.

הנחל עבר תהליך שיקום וכיום ניתן למצוא סביבו פארק, טיילת מקסימה, חווה חקלאית משוקמת, חורשות עבותות ומים נקיים.

נחל אלכסנדר

נחל איתן, באורך של 32 ק"מ, מהגדולים שבנחלי השרון. מקור שמו במלך החשמונאי אלכסנדר ינאי (שעל שמו נקרא גם קיבוץ בית ינאי שבאזור). בעבר היה אזור עמק חפר, שדרכו מתחתר הנחל, מכוסה בביצות, שנוקזו בראשית ההתיישבות העברית בשנות ה-30 (של המאה הקודמת). ערוץ הנחל הורחב בשנות ה-60 כדי למנוע הצפות. עד לפני מספר שנים סבל הנחל מזיהום קשה משפכי מפעלים, שפכים ביתיים וחקלאיים ופסולת. בעלי החיים והצמחים נפגעו והנחל הפך למפגע תברואתי. בשנת 1994 הוקמה מנהלה לשיקום הנחל, בשיתוף קק"ל. כיום, על אף שמי הנחל מגיעים ממקורות שונים - מי תהום, מים מבריכות הדגים שבסביבה, מי נקז משדות ומי ביוב מטוהרים, הפכה סביבתו לפינת חמד אמיתית והמזמים סולקו.

נחל הקישון

נחל איתן ברובו, באורך של 70 ק"מ, המנקז את הרי השומרון דרך עמק יזרעאל ועמק זבולון ונשפך לים במפרץ חיפה. שטח אגן הניקוז של הקישון הוא השני בגודלו מבין נחלי החוף בישראל. חלקו התחתון של נחל הקישון (בעיקר 7 הק"מ האחרונים לפני השפך לים) מזוהם קשות בשפכים תעשייתיים רעילים ושמו נקשר בתביעה משפטית גדולה שהגישו חיילים שצללו בו וחלו בסרטן. על 25 הק"מ התחתונים של הנחל מופקדת רשות נחל הקישון, הפועלת לשיקומו. נתיב הנחל הפך לדרך נופית לרכיבה על אופניים.

נהר הירדן

נהר העובר בשבר הסורי-אפריקאי לאורכה של ישראל. הירדן מפותל מאוד ואורכו כ-250 ק"מ. מקורות רוב המים הזורמים בנהר הם הגשמים והשלגים היורדים על הר החרמון. שלושה נחלים עיקריים מתנקזים אליו – נחל דן, נחל חרמון ונחל שניר. חלקו הצפוני של הנחל מכונה "הירדן ההררי", בשל תוואי השטח ההררי דרכו הוא זורם. הירדן נזכר פעמים רבות בתנ"ך וכן בברית החדשה והוא נחשב אתר מקודש לנוצרים. הקמת המוביל הארצי בשנות ה-60 (של המאה הקודמת) ובמקביל לה הקמת מאגרים על נהר הירמוך בצד הסורי הובילו לדלדול מקורות המים של הירדן דרומית לכינרת, דבר שהשפיע קשות על הסביבה ועל מפלס מי ים המלח.

קק"ל מפעילה את פארק הירדן, המשתרע על פני כ-1,000 דונם, והנמצא בפינה הצפון-מזרחית של הכינרת, בצד אחד האפיקים הראשיים של הירדן (המזרחי מכולם). הפארק משלב מגוון של אתרים ומתקני נופש ובהם מסלולי סיור מסומנים, אתר טחנות קמח עתיקות ובו אמות מים ובריכות, האתר הארכיאולוגי של בית צידה, שיט קייקים ואבובים, מדשאות, שולחנות פיקניק, פינות חמד לאורך פלגי הירדן, ברזיות מים, מתקני שעשועים לילדים, מזנונים ושירותים ציבוריים.

נחל הבשור

מגדולי הנחלים בנגב. אורכו כ-80 ק"מ והוא מתחיל בהר מחייה בגבול רכסי הנגב הצפוני ונשפך לים מדרום לעזה. נחל הבשור הווה בעבר את גבולה הדרומי של ארץ כנען והשתייך לנחלת שבט שמעון. בחלקו התחתון של הנחל אגן הניקוז שלו אינו סימטרי – היובלים מגיעים אליו רק ממזרח, דבר שאיננו רגיל. קטע הנחל שבין קיבוץ צאלים בדרום לכביש 241 בצפון הוא שמורת טבע. שטחה של השמורה כ-35 קמ"ר והיא כוללת נופי בתרונות האופייניים לגדותיו של הנחל, מעיינות הנובעים כל ימות השנה (עין צאלים, עין שרוח ועין הבשור), בריכות מים הנוצרות מנביעת המעיינות ובהן צמחיית גדות נחלים וכן אתרים ארכיאולוגיים. ממצאות הצבא שבאזור צאלים ומאזור התעשייה של רמת חובב מוזרמים שפכים לנחלים אשר מתנקזים לתוך נחל הבשור. כתוצאה מכך, שרדו והתרבו סביב אפיק הנחל צמחים העמידים יחסית בפני זיהום, כמו קנה, סוף, אשל וטבק השיח. מעל נחל הבשור עובר גשר רכבת בריטי, אשר שוקם ונחנך ב-2004.

מידע << יערות

יער בן שמן

אחד מגושי היערות הגדולים במדינה, המשתרע על 21 אלף דונם ממזרח ללוד. אדמות בן שמן נרכשו בעבור קק"ל על ידי אליהו ספיר ויהושע חנקין ב-1905 ועל מאה דונם מהשטח נבנה בית חרושת לתעשיית שמן, ממנו נגזר שם היער. השם "בן שמן" מרמז גם על משל הכרם התנ"כי של הנביא ישעיהו – "כרם היה לידידי בקרן בן שמן..." המפעל נשרף בשנת 1915 והחברה שבבעלותה היה יסדה את בית החרושת "שמן" הקיים עד היום. הנטיעות הראשונות שביצעה קק"ל ביער בן שמן היו של עצי זית, אולם הגידולים נכשלו וקק"ל הסבה את הנטיעות לאורנים וברושים בשטחים שאינם ראויים לעיבוד חקלאי. כיום משמש גוש יערות בן שמן, הנטוע ברובו אורנים, על מתקני הנופש והשעשועים שבו, אזור נופש ובילוי להמוני ישראל. קק"ל מטפלת ביער ונוטעת בו גם עצי בוסתן, עצים רחבי עלים וחורש ארץ ישראלי.

דרכי הנוף ביער בן שמן משולטות לנוחות המטיילים ומובילות למגוון של נופים ואתרים. אחת מהן, "דרך החשמל", זכתה לכינויה ה על שום קו החשמל העובר ביער לאורכה. בפסח תשנ"ב יזמה קק"ל מפעל של פיסול סביבתי ברחבה שבצד הדרך. בנוסף לפסלים מצויים באזור זה גם מתקני משחק פיסוליים המעוצבים ממתכת ואבן והמוסיפים גם הם נופך מיוחד ליער. חניון נוסף ביער הוא "פארק העיורים", המיועד לאנשים לקויי ראייה. החניון, ע"ש מוריס קאופמן, הוקם בסיוע ידידי קק"ל בארצות הברית ומאפשר לעיורים לטייל במקום בכוחות עצמם ולהיחשף לסביבה על ידי הפעלת יתר החושים.

יער יתיר

יער עצום בשיפולי הר חברון, בספר המדבר. היער משתרע על פני 40,000 דונם. כנגד כל הסיכויים ולמרות האקלים המדברי, הצליחו יערני קק"ל בנטיעות באזור, שהחלו בשנת 1964. בתחום היער נמצאים שרידיה הארכיאולוגיים של עיר הלויים המקראית יתיר, שעל שמה היער נקרא. ביער עצי מחט, עצים רחבי עלים, עצי בוסתן, איקליפטוסים ושיטים, כרמים ליין ושיחים שונים. בשנים האחרונות פותחו בו דרכי נוף, שבילי טיול, אתרים ארכיאולוגיים וחניוני פיקניק הנגישים לכלל האוכלוסייה. היער יוצר "ריאה ירוקה" לתושבי האזור. לאחרונה, קק"ל הכשירה במצודת היערנים שביער יתיר חדר אירוח ומידע, הזמין 24 שעות, בחינם, לקהל המטיילים לאורך שביל ישראל.

ביער יתיר מתקיימת פעילות מחקרית, בראשות פרופסור דן יקיר ממכון ויצמן למדע, בשיתוף חוקרים ממוסדות נוספים. מטרת המחקר - הבנת קשרי הגומלין שבין היער לסביבתו. המחקר הוא חלק מרשת FLUXNET, פרויקט מחקר של נאס"א, שחוקר קליטה ופליטה של פחמן דו-חמצני, אדי מים ואנרגיה בין יערות לסביבתם, ברחבי העולם. משנת 2000 הפך יער יתיר ל"מעבדה" של ממש והוקמה בו תחנת ניטור משוכללת הבוחנת את הנתונים הטבעיים: משקעים ולחות, צמיחה ומנגנוני הפעילות של העצים, פליטת גזים מן העצים, הרכב האוויר ונתונים רבים אחרים. מיקומו ה"לא טבעי" של היער עושה את תוצאות המחקר הזה למשמעותיות עוד יותר. אחד המדדים המרכזיים הנבדקים במחקר הוא היקף קליטת הפחמן הדו-חמצני מן האוויר. זאת, על רקע העובדה, שכמות המשקעים השנתית ביער ירדה בהדרגה מ-350 ל-300 מילימטרים לשנה בלבד, וכמות התרכובות הפחמניות באוויר עולה במקביל. המחקר הזה הוא היחיד בשנים האחרונות, הבוחן את מכלול תפקודו של היער, הן במימד האקולוגי והן במימד התפקוד העצמי שלו.

יער ביריה

היער הגדול ביותר בגליל, שניטע על ידי האדם. שטחו כ-20 אלף דונם והוא משתרע בין צפת, ראש פינה, נחל דלתון ונחל עמוד. רובו המכריע של היער מורכב מעצי אורן ירושלים, אך קק"ל גיוונה את היער גם במיני אורן אחרים – אורן ברוסיה ואורן קנרי. ביער גדלים גם עצי ארז אטלנטי. בתוך היער ישנם אתרים שונים, בוסתנים, מעיינות, בית כנסת עתיק, קברי צדיקים, ועוד. בין האתרים ההיסטוריים המצויים ביער ניתן למנות את מצודת ביריה, שהיא כיום מוזיאון המציג את ההיסטוריה של האזור ומוקדש במיוחד לאירוע העלייה לביריה בשנת 1946. כמו כן, מצויים ביער שרידי היישוב היהודי העתיק נבוריה, שבו מצויים בית כנסת עתיק וקברי החכמים יעקב איש נבוריה ואלעזר המודעי, מעיינות טבעיים - עין נבוריה, עין יבנית, עין מרגנית ועין גבר. בקרבת היער נמצא גם קברו של יונתן בן עוזיאל. רבים מאמינים, כי עלייה אל קבר זה היא סגולה לשידוך. ביער מסלולי טיול, חוות סוסים, מצפורים, פינות לפיקניק ומתקנים המאפשרים מגוון של פעולות טיול ונופש.

אדמת ביריה נרכשו ב-1908 על ידי הברון רוטשילד, אך לאחר כישלון ההתיישבות ב-1922 עבר השטח לידי קרן קימת. במרכזו של היער ניצבת מצודת ביריה, אשר נבנתה על ידי בני הפלוגה הדתית של הפלמ"ח ב-1945. ליד המצודה היה מאגר מים, שסיפק את כל צריכת המים של המקום. מגדלי התצפית של המצודה שימשו, בין היתר, לקשר בין היישוב היהודי בצפת לבין מפקדת הגליל העליון של ה"הגנה" באיילת שחר. אנשי ביריה סייעו להכריח יהודים מסוריה לארץ ישראל. לאחר שהבריטים חשפו במצודת ביריה שני "סליקים", הם עצרו את אנשיה ואסרו על ההתיישבות במקום. במבצע מיוחד עלו לביריה כ-3,000 אנשי תנועות נוער ואנשי ה"הגנה". גם הם פונו בכוח על ידי הבריטים. ניסיון שלישי לעלות למצודה הוכתר בהצלחה. הבריטים נכנעו והרשו למתיישבים להישאר במצודה לחודשיים נוספים. ההר העליון, שעליו ניצבת המצודה, מכונה "הר הנועזים", לזכר המתיישבים. המצודה הפכה למוזיאון מרתק המתעד את תולדות המקום. קק"ל הכשירה ביער ביריה חניונים רבים, סללה דרך נוף החוצה את היער לכל אורכו והכשירה שלושה מסלולי טיול.

מידע < ערים

באר-שבע

באר שבע, בירת הנגב, היא העיר השביעית בגודל אוכלוסייתה והשנייה בשטחה מבין ערי ישראל. מקור שמה הוא בספר בראשית, בברית שכרת אברהם אבינו עם אבימלך מלך גרר – "כי שם נשבעו שניהם". לאחר שנכבשה באר שבע במלחמת העצמאות יושבו הבתים ביהודים. בשנות ה-50 (של המאה הקודמת) החלה בניית העיר החדשה מצפון לעיר הטורקית והעיר נחנכה על ידי גולדה מאיר שהייתה אז שרת העבודה. העיר נבנתה כעיר גנים פרברית, אולם תנאי הסביבה המדבריים התאימו יותר לבנייה צפופה שהתפתחה בהמשך. בשנות ה-90 הגיעו לעיר רבים מעולי רוסיה וחבר העמים ואוכלוסיית העיר גדלה מאוד. בבאר שבע נמצאים אוניברסיטת בן-גוריון, בית החולים סורוקה, בית משפט, שוק בדואי, ועוד.

ירושלים

ירושלים היא עיר הבירה של ישראל, וכן העיר הגדולה במדינה המונה (נכון ל-2008) כ-753,000 תושבים. ירושלים שוכנת בלב הרי יהודה, על קו פרשת המים הארצי. העיר מקודשת לשלוש הדתות – יהדות, נצרות ואסלאם ולנוכח תפקידה הדתי הייתה מאז ומעולם מוקד לסכסוכים ולמריבות. בסוף המאה ה-19 החלה, סביב העיר העתיקה, בנייתם של בתי העיר החדשה, שגדלה עם השנים ומהווה היום את החלק הגדול של ירושלים. ב-1981 הוכרזה העיר העתיקה כ"אתר מורשת עולמית" מטעם אונסק"ו.

תל-אביב

תל אביב-יפו היא העיר השנייה בגודלה בישראל והיא מונה (נכון ל-2008) כ-391,300 תושבים. זוהי העיר המכונה "העיר העברית הראשונה" משום שהייתה הראשונה שהוקמה על ידי התנועה הציונית מחוץ ליישוב הישן ולמושבות. תל אביב נוסדה ב-1909 כשכונה ששמה "אחוזת בית", במטרה להקים עיר עברית ראשונה לצד יפו הערבית. בתל אביב נמצאים מרכז הכלכלה והמערכת הבנקאית של ישראל, הבורסה לניירות ערך, שגרירויות שונות, מערכות העיתונים הגדולים, ועוד.

טבריה

עיר קודש הנמצאת על חופה המערבי של הכינרת. אוכלוסייתה של טבריה (נכון לשנת 2008) מונה כ-39,700 תושבים. מייסד העיר היה הורדוס אנטיפס והיא נקראת על שם הקיסר טיבריוס, ששלט סביב שנת 20 לספירה. התלמוד הירושלמי חובר בה והיא שימשה מאז ומעולם מרכז דתי חשוב. טבריה היא גם העיר הנמוכה ביותר בעולם – 212 מטר מתחת לפני הים. יש בה שרידים ארכיאולוגיים רבים מהתקופה הרומית והביזנטית וכן קברי צדיקים רבים. תושביה מתפרנסים כיום בעיקר מתיירות.

חיפה

חיפה, בירת הצפון, היא העיר השלישית בגודלה בישראל, המונה (נכון ל-2008) כ-265,000 תושבים. חיפה תפקדה כעיר נמל כבר מהמאה השלישית לפני הספירה, וגם כיום נמל חיפה הוא החשוב משלושת נמליה של מדינת ישראל. בחיפה צורות נוף מגוונות וייחודיות בשל הסמיכות בין המפרץ הטבעי לרצועת החוף ולהר הכרמל. מפרץ חיפה הוא המפרץ הטבעי היחיד של ישראל, ופארק הכרמל הוא מהריאות הירוקות החשובות והגדולות במדינה.

במלחמת השחרור נכנעו תושביה הערבים של חיפה לאנשי ה"הגנה" והבתים יושבו בעולים יהודים. חיפה הייתה המקום האחרון בישראל, שאותו פינו אנשי המנדט. עם העלייה ההמונית בשנות ה-50 הורחבה חיפה אף יותר. חיפה היא עיר מעורבת וסמל לדו-קיום יהודי ערבי. בחיפה שוכנים: הטכניון, אוניברסיטת חיפה, הנמל והגנים הבהאיים. בעיר כלי תחבורה מכל הסוגים: נמל תעופה, רכבת, רכבל, נמל, כרמלית.

חברון

עיר קודש, המכונה גם "עיר האבות", והשוכנת במרכז הרי חברון שמדרום לירושלים. אחת מהערים העתיקות בעולם, המאוכלסות ברציפות. אוכלוסייתה מונה כ-167,000 תושבים פלסטינים ורובה תחת שלטון פלסטיני, אולם מצויות בה גם מספר שכונות יהודיות, הנתונות לשליטת מדינת ישראל ולהגנת צה"ל. בחברון שוכנת מערת המכפלה, בה קבורים על פי המסורת אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה והיא הייתה מרכז יהודי גדול ואף בירת ממלכת ישראל בתקופת התנ"ך. יהודי חברון גורשו ונטבחו בתקופת הפרעות של השנים 1929 ו-1936 ועזבו סופית את העיר עם קום המדינה ועד לסוף שנות ה-60. אחרי מלחמת ששת הימים, במהלכה נכבשה העיר מחדש, יושבו חלק מהשכונות היהודיות והן מהוות עד היום סלע מחלוקת בין היהודים לפלסטינים. בסמוך לחברון נמצאת קריית ארבע, ששמה נלקח משמה הקדום של חברון עצמה.

צפת

צפת, בירת הגליל העליון, היא אחת מארבע ערי הקודש והעיר הגבוהה ביותר בישראל (עד 925 מטר). אוכלוסייתה מונה (נכון ל-2008) כ-28,700 תושבים. בצפת התרכזו מרבית יהודי היישוב הישן בצפון מסוף ימי הביניים ועד המאה ה-19. בסיום המנדט מסרו הבריטים את צפת לערבים והעיר היהודית הושמה במצור ושחררה רק לאחר קרבות קשים. לאחר שנכבשה אוכלסה העיר בעולים חדשים והוקם רובע האמנים הייחודי לה. תודות לתמהיל הייחודי בין אמנות, חשיבות דתית, נוף ואקלים הפכה צפת למוקד תיירות פורח.

המצפים: רביבים, גבולות, בית אשל

שלושת המצפים הם שלוש נקודות יישוב, שהקימה קק"ל בנגב במהלך מלחמת העולם השנייה. הייתה זו תגובה על פרסום "הספר הלבן" על ידי הבריטים, בשנת 1939. הספר היה "שחור משחור" עבור היישוב היהודי וכוונה כפי המתיישבים בשמות כמו "שגיא נהור", "ספר המעל". משמעותו הייתה גזרות קשות על היישוב היהודי בארץ ישראל ופגיעה גם ביהדות התפוצות. הספר פורסם בעקבות כישלונה של "ועידת השולחן העגול" ומאורעות תרצ"ו-תרצ"ח. ההגבלה על רכישה ויישוב של קרקעות על ידי יהודים לא מנעה מקק"ל את רכישת הקרקעות בנגב ואת הקמת שלושת המצפים, שיועדו לבדיקת הקרקע והאקלים באזור ולניסויים חקלאיים. לא היה ברור כיצד יגיבו השלטונות הבריטיים בארץ להתיישבות זו. גבולות היה המצפה הראשון, שהוקם על ידי אנשי "השומר הצעיר". אחריו הוקמה רביבים על ידי "הנוער העובד" ולבסוף בית אשל, על בסיס התיישבות קודמת של תנועת המושבים. המצפים תרמו רבות להגברת הביטחון באזור והמידע הרב שנצבר בהם סייע להמשך ההתיישבות בנגב.

קק"ל שותפה גם ליוזמה של שיקום ושיחזור המצפים בנגב. בשנת 1996 הסתיימה מלאכת השיקום והשחזור של מצפה גבולות, שהפך לאתר תיירות בסיוע קק"ל, המועצה המקומית אשכול והמועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות. בשנת 1998 שוחזר המצפה ברביבים בשיתוף קק"ל, המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות ואנשי קיבוץ רביבים. באתר, הקרוי על שם יוסף וייץ, הוקמה תצוגה הממחישה, בין השאר, את תולדות ההתיישבות בנגב, שיטות השקיה וחקלאות והעמידה במלחמת העצמאות. כיום, מובילה קק"ל, בשיתוף המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות ועיריית באר שבע, תכנית לשיקום המצפה בבית אשל.

אילת

העיר הדרומית ביותר בישראל, המונה כ-47,000 תושבים. בתקופת התנ"ך נקראה העיר "עציון גבר" והייתה עיר נמל ומרכז מסחר בנחושת הנפת "דגל הדין" (דגל שצויר בדיון על ידי החיילים) במשטרת אום רשרש בשנת 1949 ציינה את סיומה של מלחמת העצמאות. בתחילת שנות ה-50 הוקם במקום יישוב קטן, שהורכב ברובו מאנשי נמל, אנשי צבא ואסירים משוחררים. ההגעה לעיר הייתה ארוכה וקשה ונעשתה דרך מצפה רמון. לאחר "מבצע קדש" ופתיחת שדה התעופה, שהקלה את ההגעה לעיר, החלה אילת מתפתחת כעיר נמל ותיירות. כיום, מתנהל בעיר מאבק מתמיד בין שימור ופיתוח, בין טבע וסביבה לנמל, מלונות ומתקני תיירות ונופש. בכניסה לעיר נמצא "יער הולנד", יער פארק מדברי עם עצים התואמים לסביבה. פינה ירוקה נוספת היא שטח הצפרות, שקק"ל סייעה בפיתוחו ובהקמתו.

מידע << פארקים

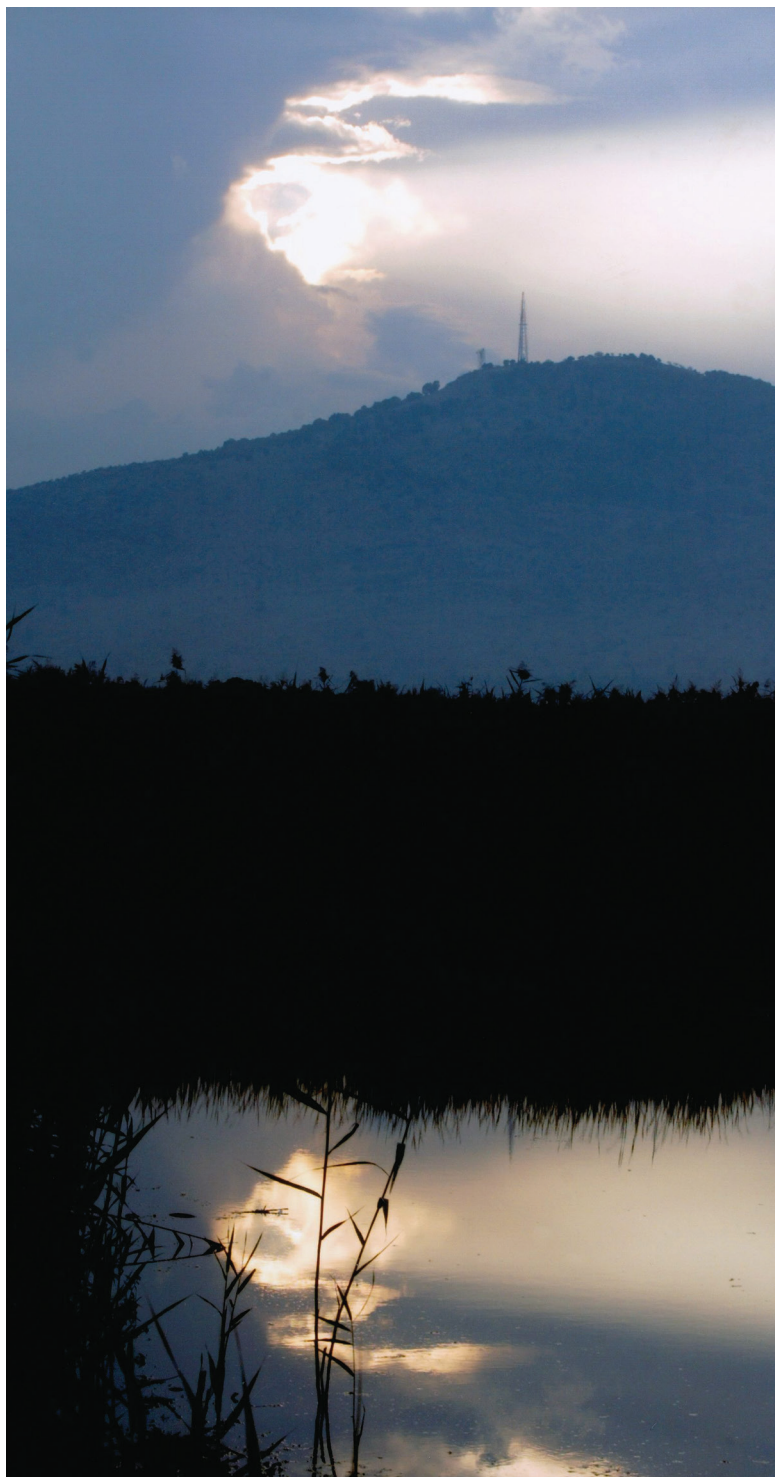

התיירות היא ענף משלים חשוב לתעסוקה. היא פותחת את היישוב הכפרי והיישוב העירוני בפני הציבור הרחב והופכת אותם מאזור מגורים גרידא לאזור בילוי מעניין. ארץ ישראל התברכה במגוון רחב של ערכי טבע ונוף, המשולבים באתרים היסטוריים ייחודיים. קק"ל פועלת רבות לפיתוח התיירות והיא מפתחת בעיקר אתרים בעלי ערך היסטורי ואתרי טבע ונוף. קק"ל פורצת דרכים לאתרים מעניינים, מכשירה אותם לביקורי הציבור הרחב, יוצרת בהם רקע ירוק וצל, משמרת את הקרקע והסביבה ומדגישה את הייחוד המקומי.

בשנים האחרונות, קק"ל שותפה לתכנון ולהקמה של פרויקטים ופארקים מחוללי מפנה, ביניהם כאלה הנגישים לאנשים עם נכויות ולעיוורים. אגף הייעור של קק"ל מפנה משאבים רבים לקידום ולשיפור היער כמקום לנופש ולפנאי. הביטוי המעשי של מדיניות זו הוא הכנתו של היער לקליטת קהל. שילוט ברור, פריצת דרכים נוחות לרוכבי אופניים ולהולכי רגל והפעלת חניונים ובהם מתקני משחקים, שולחנות פיקניק, מסלולי טיול ומגדלי תצפית יוצרים יער נעים ונגיש יותר לכלל המטיילים.

אגמון החולה

מפעלה הגדול של קרן קימת בעשור השישי שלה היה ייבוש ביצות החולה והכשרת אדמות העמק הבוצי לשטחים חקלאיים.

ב-1993 חזרה קרן קימת אל עמק החולה והציפה מחדש 1,000 דונם. התוצאה הייתה ברוכה לאזור, שכן העמק שוב הפך לשטח גידול חדש-ישן לעופות ולצמחים, והדרכים שנפתחו מסביב הביאו לאזור תיירים רבים, וכן סייעו להשגת המטרה העיקרית - למנוע את זיהום הכינרת.

כיום, שוכן במקום פארק אגמון החולה, שבו אפשר לצפות בציפורים בדרכן בין אירופה לאפריקה, לשוט על האגמון, לצפות בג'מוסים ובחיות הבר השונות וליהנות מהצמחייה ומבעלי החיים הייחודיים לאזור. יצירת האגם רצויה גם מההיבט של שמירת הטבע. לחולה נוסף עוד מקווה מים משמעותי, שאותו מנצלים העופות הנודדים. בעתיד תציף קק"ל שטח נוסף בחולה, שישמש מחסום נוסף לשמירה על איכות מי הכינרת ויסייע בפיתוח התיירות בצפון המדינה.

כדי לא לפגוע באיזון האקולוגי בפארק, לא ניתן להיכנס אליו בכלי רכב פרטיים. אפשר לסייר בפארק באופניים או בשירות הסעות מיוחד העומד לרשות המבקרים – עגלת המסתור.

פארק גולדה

הפארק, השוכן ליד צומת משאבים, משתרע על פני כ-540 דונם. פארק גולדה נושא את שמה של גולדה מאיר, ראש הממשלה הרביעי של מדינת ישראל, והוא חוליה נוספת בשרשרת פארקים המנציחים את זכרם של ראשי ממשלות ישראל, כמו פארק דוד בן-גוריון, פארק לוי אשכול, פארק מנחם בגין ופארק יצחק רבין. לא בכדי נקבע מקומו של הפארק ליד קיבוץ רביבים. ביישוב זה, שהוקם כמצפה בשנת 1943, התגוררה בתה של גולדה מאיר, שנמנתה בין מייסדי המקום. בעיני גולדה מאיר היה זה ביתה השני והיא בילתה ימים רבים במקום, בחיק משפחתה ובקרבת חברי הקיבוץ.

במרכזו של הפארק עובר התוואי של נחל רביבים האכזב. בשנים גשומות במיוחד נוצר בנקודה זו אגם קטן. כאשר מפלס מי התהום עולה הוא ממלא גם את הבארות שבשטח הפארק. בפארק מנצלים מי שיטפונות ומי תהום מליחים ליצירת אגם, שסביבו טופחו בוסתן נאה, מדשאות ופינות מוצלות לפיקניקים. בחלק הגבוה של הפארק יש מצפה, הנותן תצפית נאה על מרחבי הנגב. באזור, סמוך לשדה בוקר, נמצא חניון מוצל ששמו "חניון הרועה" ע"ש ברברה פורפר, הרועה, מראשוני שדה בוקר, שנרצחה על ידי בדווים סמוך לחורשת העצים.

פארק עדולם

פארק מערות עדולם שוכן בלבה של שפלת יהודה, מדרום לבית שמש. הוא משתרע על פני כ-50,000 דונם ויוצר, יחד עם פארק בריטניה ופארק ארצות הברית, את המרחב הירוק של מרכז הארץ.

פארק מערות עדולם בנוי מגבעות קירטון נמוכות. במהלך ההיסטוריה ניצלו תושבי האזור את רכותו של הסלע וחפרו בגבעות מערות אין-ספור, למגוון רחב של שימושים. עשרות אתרים ארכיאולוגיים מכסים את ראשי הגבעות והם מייצגים בעיקר את ההתיישבות היהודית בימי בית שני, ימי מרד בר כוכבא ותקופת המשנה והתלמוד (המקבילה לתקופת הביזנטית).

מידע << מאגרים

משק המים של ישראל מושפע, בראש ובראשונה, מהעובדה שרוב שטחה של המדינה נמצא בגבול מדבריות. בעת העתיקה, התקיימה התיישבות אדם רק ליד מקורות מים. כיום, בעידן הטכנולוגיה המודרנית, אין הכרח להתגורר סמוך למקורות מים, אך בכל זאת כמעט כל תושבי ישראל מתרכזים בחלק הצפוני של המדינה, שבו שורר אקלים ים-תיכוני. מדדי האו"ם קובעים, שבישראל יש מחסור חמור במים. קק"ל רואה חשיבות עליונה לפיתוח החקלאות בארץ, לא רק לשמה, אלא גם כשמירה על הנוף הפתוח ועל נופיה של ישראל. מכיוון שכך, נושא פיתוח מאגרי מים לחקלאות זוכה לקדימות ב"סדר היום" של קק"ל. פיתוח מאגרי מים בביצוע קק"ל החל כנושא קבוע בראשית שנות ה-90 בעמק בית שאן. החשיבות של פעילות זו היא, שקק"ל תופסת ואוגרת מים שוליים. אלמלא פעולת קק"ל היו המים הללו אובדים למשק המים במדינה. למעלה מ-80% ממקורות המים שקק"ל מפתחת הם מים מושבים (מי קולחין) ברמות שונות של טיהור, והשאר הם מי שיטפונות. מגמה בולטת נוספת היא שקק"ל מפתחת מאגרים בדרום הארץ - בנגב ובערבה - שם בעיית המחסור במים קשה יותר. בישראל נתפסים כיום כ-20 מיליון מ"ק מים בשנה, מי שיטפונות, כמות מקבילה לצריכה של 200,000 תושבים בשנה. המים נתפסים במאגרים, מוחדרים לתת הקרקע ונשאבים על ידי קידוחים לניצול בחודשי הביקוש הגבוה. לקק"ל יש חלק ניכר בפיתוח מקור מים זה. מאגרי קק"ל מספקים היום תחליף טוב למים מתוקים לחקלאות ומקלים על המשבר במשק המים בישראל, יחד עם מיזמים גדולים נוספים, שקק"ל שותפה להם, היא משקמת את נחלי ישראל ושמורת טבע מבוססות מים, כגון עמק החולה.

להקמת המאגרים חשיבות לאומית ממדרגה ראשונה. בארץ משלם כל חקלאי סכומים לא מבוטלים עבור צריכת המים להשקיית הגידולים. לעתים, בשל מחיר המים, לא כדאי לגדל גידולים מסוימים. הקמת מאגרים לאגימת מים (מי שפד"ן, שיטפונות ומים מותפלים) לטובת השקיית הגידולים בחודשי הקיץ עשויה לפתור את מצוקת החקלאות ולתרום לשגשוג הנגב. בדרך כלל, אין צורך באיטום מלאכותי של המאגרים, מכיוון שלאחר מספר שיטפונות אוטם אותם הסחף השוקע בהם.

בהקימה מאגרים בנגב מביאה קק"ל לכך, שכל 1.0 מלמ"ק מים הנאספים במאגר מספיקים להשקיית 1,000 דונם מטעים בשנה ו"מפנים" מכסה דומה של מים שפירים לצריכה ביתית של 10,000 נפשות. למאגרים יש תפקיד גם בקליטת מי קולחין, שכן בכך הם תורמים אקולוגית לממשק מערכת סילוק הקולחין בארץ ולהגדלת פוטנציאל המים בנגב. קק"ל פועלת גם להקמתם של מכונים לטיהור מי קולחין לחקלאות ועוסקת בפיתוח מעיינות.

מאגר גשר

אחד ממאגרי המים בשרשרת המאגרים של קק"ל בעמק בית שאן הוא מאגר נשר. המאגר נועד לקלוט את העודפים הלא מנוצלים מהכינרת ומהירמוך, שאחרת היו נשפכים לירדן. המאגר משמש את קיבוץ גשר ויישובים סמוכים להשקיה, לדייג ולתיירות. בתקופת הנדידה אפשר לראות סביב המאגר עופות מים רבים.

מאגר עמק חפר

מאגר מים המכונה גם מאגר ח"ץ (חפר צפון), הקולט את מי הקולחין ממכון טיהור נתניה. המים שבמאגר מיועדים להשקיה של כ-10,000 דונם של פרדסים, מטעי אבוקדו וגידולים שונים בצפון עמק חפר, בנוסף ל-30,000 דונם המושקים על ידי המאגרים האחרים באזור. השימוש במי הביוב המטוהרים להשקיה "משחרר" מים שפירים לצריכה ביתית.

מאגר הבשור

אחד משרשרת של מאגרי ענק בנחל הבשור, שהכשירה קק"ל ב-1996 כחלק מתכנית "נגב של צמיחה", כדי לקלוט את מי שיטפונות החורף ולהחדירם אל מי התהום. מאגר הבשור, יחד עם שני המאגרים הסמוכים – רחובות תחתון ורחובות עליון, יכולים לקלוט כ-7 מיליון מ"ק מים. בשנים שחונות אפשר למלא אותם מים מטוהרים משפכי גוש דן. המאגרים בבשור הם עוד חולייה בפיתוח החקלאות בנגב. המים מאפשרים את ניצול הקרקע לגידולים כמו פרדסים אשר נמצאו עד כה רק במרכז הארץ בשל מגבלות ההשקיה.

עובדות << ישראל

הידעת?

היער הגדול ביותר בארץ הוא יער יתיר ששטחו כ- 40,000 דונמים והיער הקטן ביותר בארץ הוא יער דלתון ששטחו 42 דונמים.

היער הראשון בארץ ניטע בשנת 1907. 18 עצי זית ראשונים ביער הרצל השייך לגוש יער בן שמן.

ישראל היא המדינה היחידה בעולם בה יש היום יותר עצים מאשר לפני 100 שנה.

בכל שנה מקזזים יערות קק"ל בארץ חצי מיליון טונות גזי חממה, סכום השקול לפליטת הפחמן השנתית של כ-75,000 כלי רכב פרטיים הנוסעים כ-20,000 ק"מ לשנה.

כל עץ סופח בממוצע 0.7 טון פחמן דו חמצני המזהם את הסביבה. על אדם לטעת בממוצע כ-200 עצים כדי לקזז את הזיהום שהוא יוצר בימי חייו.

עובדות < קק"ל

הידעת כי קק"ל...

משקמת את נחלי ישראל המזהמים ומשיבה להם חיים.

מקרבת את הציבור ליערות באמצעות מגוון של סיורים ופעולות נופש ותרבות בחיק הטבע לכלל הציבור ולחוג ידידי קק"ל - "בשביל הירוק", שחברות בו אלפי משפחות.

תורמת לאיכות הסביבה בכל הארץ, דוחקת את גבול המדבר ויוצרת פינות צל וירק במחנות צה"ל וביישובי הדרום.

מחזקת את הקשר של הנוער היהודי בארץ ובתפוצות לאדמת המולדת באמצעות מגוון רחב של פעולות חינוך, עשייה והסברה, ומסייעת לקליטה חברתית של ילדי עולים.

נטעה יותר מ-230 מיליון עצים על פני כמיליון דונם וממשיכה לטעת כ-20,000 דונם יערות מדי שנה בשנה.

גדרה והסדירה כ-400,000 דונם אדמת מרעה.

נוטעת קרוב ל-150 מיני עצים ביערות השונים – בשנים האחרונות יותר עצים רחבי עלים ופחות עצי אורן מבעבר.

התקינה כ-1100 חניונים, מצפורים ומתקני נופש ברחבי הארץ, ובהם חניוני נופש פעיל ופארקים אזוריים, שמבליים בהם רבבות מבקרים.

הכשירה את הקרקע לכ-1,000 יישובים ברחבי הארץ.

הכשירה כמיליון דונם קרקע לחקלאות.

רכשה כ-2.6 מיליון דונם להתיישבות.

פרצה כ-7,000 ק"מ דרכים ודרכי יער.

מטפחת ומטפלת בכ-400,000 דונם חורש טבעי.

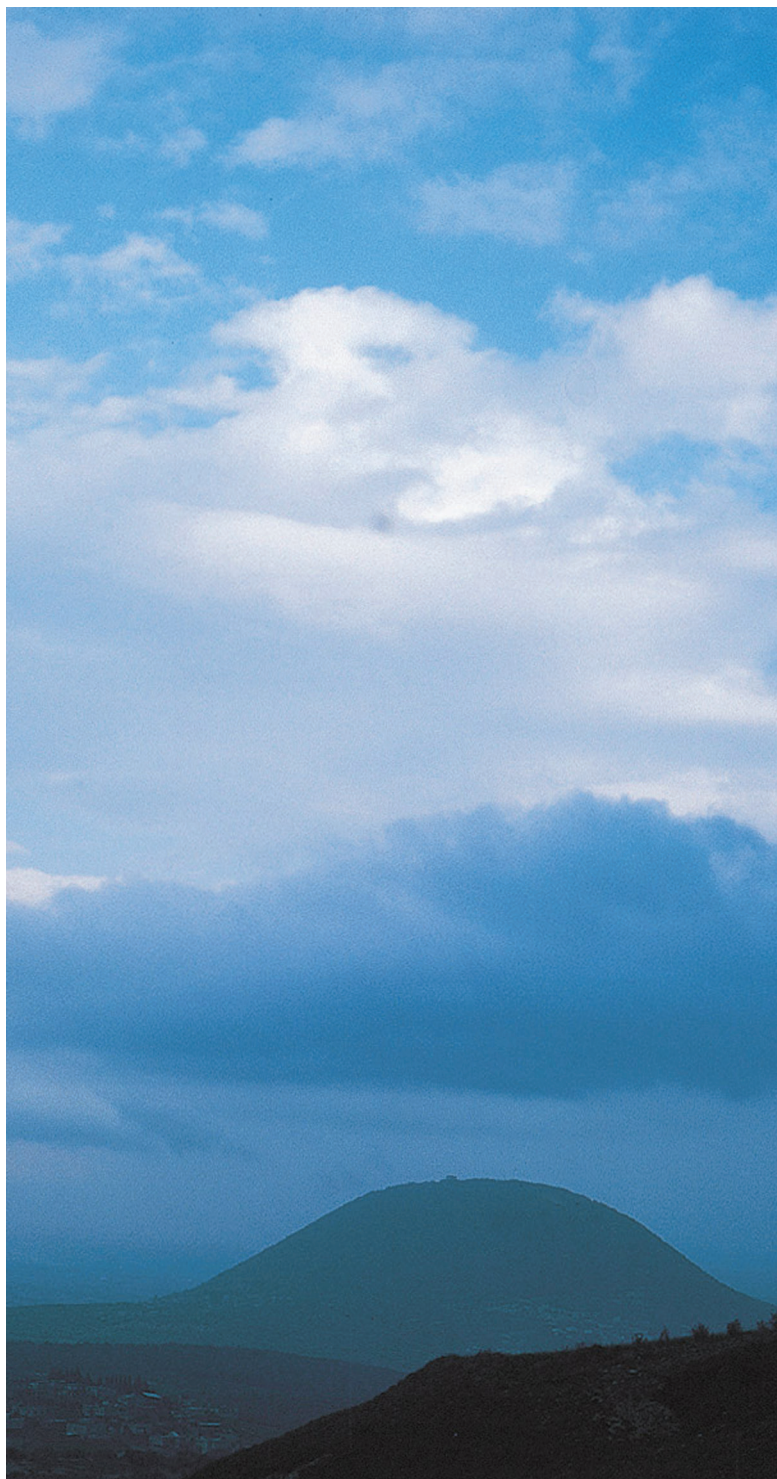
מרחיבה את משק המים הלאומי על ידי בניית 170 מאגרים וסכרים ברחבי הארץ לאיגום זרימות עודפות ומי שיטפונות ולמחזור מי קולחין מטוהרים, בהיקף של יותר מ-160 מיליון מ"ק מים.

מקורות והמלצות להרחבת הקריאה

ספרים

- תירוש, דוד. בר, דורון. **הולכים מים אל ים, מן הים התיכון אל הכנרת**. יד יצחק בן צבי. 2010.
- איכנולד, דב. **מכאן הכל צומח**. ידיעות אחרונות. 2002.
- זיו-אב, יעקב. **אין לי ארץ אחרת**. מלוא. 1997.
- חרמן, אברהם וידין יגאל (עורכים). **בעשור לישראל**. מסדה. 1958.
- טלוס. **קופסה קימת**. קק"ל.
- ידן, רומן ושקולניק, יעקב. **אדמה – טיולים בשבילי קק"ל**. קק"ל. 2001.
- מן, איזי. **ותחדש פני האדמה**. קק"ל. 2002.
- מן, איזי. **ארץ אהבתי**. קק"ל.
- זלצר אסף. **עמק יזרעאל וכל נתיבותיו. לסייר עם יד יצחק בן צבי**. יד יצחק בן צבי. 2007.
- ברקאי, שילר. **אופקים בגיאוגרפיה היסטורית וידיעת הארץ**. אריאל. 2003.
- אלון, עזריה. **ארץ נהדרת, מדריך כרטא לארץ ישראל**. כרטא/משרד הבטחון. 2001.

אתרים

קרן קימת לישראל:

www.kkl.org.il

ארכיון הצילומים של קק"ל:

www.kkl.org.il/exhibition

אתר "חלון ירוק":

greenwin.kkl.org.il

הארכיון הציוני:

www.zionistarchives.org.il

המרכז לטכנולוגיה חינוכית:

[/http://www3.cet.ac.il](http://http://www3.cet.ac.il)

המשרד להגנת הסביבה:

www.sviva.gov.il

אתר הכנסת:

www.knesset.gov.il

אתר המשרד לקליטת עלייה:

www.moia.gov.i

ספריית מט"ח:

www.lib.cet.ac.il

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה:

www1.cbs.gov.il

סנונית:

www.snunit.k12.il

בהוצאת קרן קימת לישראל

האגף לחינוך ולנוער – המחלקה הפדגוגית

כתיבה ועריכה:

סטודיו צחר וצוות המחלקה הפדגוגית –
האגף לחינוך ולנוער.

ייעוץ מדעי:

פרופסור עקיבא פלכסר

ד"ר אסף זלצר

ד"ר בנצי בר לביא

פיתוח והפקה: סטודיו צחר www.tsachar.com

עיצוב גרפי: יובל אברהם www.yuvaldesign.com

כל הזכויות שמורות לקרן קימת לישראל

קרן קימת לישראל באינטרנט: www.greenwin.kkl.org.il | www.kkl.org.il | קו ליער: 1-800-350-550

משרדי האגף לחינוך ולנוער

דרום

טל': 08-9986131
פקס': 08-9986166
hagito@kkl.org.il

מרכז

טל': 03-5261153
פקס': 03-5261183
avivan@kkl.org.il

ירושלים

טל': 02-6583507
פקס': 02-6583509
meravn@kkl.org.il

צפון

טל': 04-8470237
פקס': 04-8470238
shirlyb@kkl.org.il